

ДАНИ ПРО АВТОРА

Жворонков Володимир Олександрович, доцент кафедри економічної теорії, доцент, кандидат економічних наук, Національний авіаційний університет, м. Київ, вул. Дружківська 6-А, кв. 46, zhavor@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Жворонков Владимир Александрович, доцент кафедры экономической теории, доцент, кандидат экономических наук, Национальный авиационный университет, г. Киев, ул. Дружковская 6-А, кв. 46, zhavor@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Zhavoronkov V.O., Associate Professor, Department of Economics, Associate Professor, Ph.D., National Aviation University, Str. Druzhkovskaya 6-A, Apt. 46, zhavor@ukr.net

УДК 338.47

ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

**Князєва О.А.,
Дем'янчук М.А.**

Предметом дослідження є сукупність теоретико-практичних проблем, які запобігають сталому розвитку підприємств в умовах глобалізаційних перетворень. Мета роботи – визначення передумов сталого розвитку підприємств, їх мотивів та цілей, виявлення основних проблем сталого розвитку підприємств в умовах глобалізаційних перетворень. Методологічною основою проведення роботи є праці вчених, в яких розглянуті загальнотеоретичні питання формування механізму сталого розвитку підприємств та їх успішного функціонування в умовах ринкової економіки. Обґрунтовано, що оптимальна структура передумов переходу підприємств до сталого розвитку повинна розглядатися в єдності економічної, соціальної, екологічної та енергетичної сфер. Викладено мотиви та цілі переходу підприємств до сталого розвитку. Виявлено, що в контексті останніх тенденцій розвитку держави підприємства зустрічаються з низкою проблем, які мають: 1) економічний характер (обумовлено виробничою, фінансовою, інноваційно-інвестиційною та маркетинговою компонентами); 2) соціальний характер (обумовлено такими компонентами як менеджмент, соціально-економічні умови, мотивація праці); 3) екологічний характер (обумовлено такими компонентами: охорона праці, охорона навколишнього середовища та енергетика.).

Ключові слова: глобалізація, сталий розвиток, підприємство, передумови, мотиви, цілі, проблеми.

ПРОБЛЕМЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

**Князева Е.А.,
Демьянчук М.А.**

Предметом исследования является совокупность теоретико-прикладных проблем, которые сдерживают устойчивое развитие предприятий в условиях глобализационных преобразований. Цель работы - определение предпосылок устойчивого развития предприятий, их мотивов и целей, выявление основных проблем устойчивого развития предприятий в условиях глобализационных преобразований. Методологической основой проведения исследования являются труды ученых, в которых рассмотрены общетеоретические вопросы формирования механизма устойчивого развития предприятий и их успешного функционирования в условиях рыночной экономики. Обосновано, что оптимальная структура предпосылок перехода предприятий к устойчивому развитию должна рассматриваться в единстве экономической, социальной, экологической и энергетической сфер. Изложены мотивы и цели перехода предприятий к устойчивому развитию. Выявлено, что в контексте последних тенденций развития государства предприятия встречаются с рядом проблем, которые имеют: 1) экономический характер (обусловлен производственной, финансовой, инновационно-инвестиционной и маркетинговой компонентами); 2) социальный характер (обусловлен такими компонентами как менеджмент, социально-экономические условия, мотивация труда); 3) экологический характер (обусловлен такими компонентами: охрана труда, охрана окружающей среды и энергетика).

Ключевые слова: глобализация, устойчивое развитие, предприятие, предпосылки, цели, мотивы, проблемы.

PROBLEMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT ENTERPRISES IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION

**Knyazeva E.A.,
Demyanchuk M.A.**

The subject of the research is a totality of theoretical and applied problems that hinder the sustainable development of enterprises in the conditions of globalization transformations. An aim of work is determination of preconditions for sustainable development of enterprises, their motives and goals, identifying the main challenges of sustainable development of enterprises in the conditions of globalization transformations. The methodological basis of the research are the works of scientists, in that the general theoretic questions of forming of mechanism of sustainable development of enterprises and their successful functioning of a market economy are considered. Reasonably, that the optimal structure of the prerequisites enterprises transition to sustainable development should be seen in the unity of the economic, social, ecological and energy fields. Motives and goals of enterprises transition to sustainable development are stated. Revealed that in the context of recent developments in state, enterprises meet a number of challenges, which include: 1) economic character (due to industrial, financial, innovation and investment and marketing components); 2) social character (due to components such as management, social and economic conditions, labor motivation); 3) ecological character (due to such components: labor protection, environmental protection and energy).

Key words: globalization, sustainable development, enterprise, prerequisites, goals, motives, problems.

Актуальність. Світове співтовариство останнім десятиріччям характеризується революційними науково-технічними та технологічними досягненнями. Період трансформаційних змін розвинутих країн світу свідчить про перехід суспільства від

постіндустріального етапу розвитку до інформаційного. При цьому радикально перетворилися і міжнародні економічні відносини, форми і принципи їхньої організації, що безпосередньо веде до змін у функціонуванні підприємств всіх сфер економічної діяльності. Заглиблення взаємозв'язку і взаємозалежності національних економік закономерно призвело до глобалізації світової економіки. Економічна реальність сучасності свідчить, що перспективи, темпи і загальний напрям соціально-економічного прогресу переважно визначається глобалізаційними процесами. Тому перед економічною наукою постає завдання пошуку нових концептуальних підходів, шляхів і механізмів сталого розвитку.

Однією з нових теоретичних доктрин, що зробила спробу відповісти на глобалізаційні перетворення, є Концепція переходу України до сталого розвитку, в основу подальшого розвитку держави якої покладено інтереси людини, її прагнення жити і творити в гармонії з природою, прийнявши до уваги основні ідеї і принципи, декларовані на конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) [1]. Згідно з нею метою переходу України до сталого розвитку є забезпечення високої якості життя нинішнього і майбутніх поколінь на основі збалансованого розв'язання проблем соціально-економічного розвитку, збереження навколишнього природного середовища, раціонального використання та відтворення природно-ресурсного потенціалу держави. Отже, сучасне перетворення економіки України у процесі інтеграції до світового суспільства та активна участь країни у процесах глобалізації зумовлює необхідність збалансованого розвитку вітчизняних підприємств на основі збереження їх структурних особливостей, потенціалу та ємності.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Проведений аналіз вітчизняних та закордонних досліджень свідчить, що вагомий вплив на формування наукових уявлень про сталий розвиток та глобалізацію формують праці класиків еволюції економічних систем; розробників теорії циклів та криз; дослідників теорії глобалізації; представників концептуального підходу в економіці. Загальнотеоретичні питання формування механізму сталого розвитку підприємств та їх успішного функціонування в умовах ринкової економіки у різні часи розглянуті у працях Л. Вальраса, Дж. Кейнса, М. Кондратьєва, М. Портера, Д. Рікардо, П. Семюелсона, А. Сміта, А. Томпсона, Р. Фатхутдинові, Е. Хансена, Р. Харрода, Дж. Хікса, Т. Хорна, М. Чебікіної, А. Юданова та інших. Системі факторів сталого розвитку приділяється увага такими вченими як О.В. Ареф'євою, Р. Аскоффом, К.Р. Гончаром, І.А. Лукіновою, Д.М. Городянською, Е.С. Грачовою, С. Естеріним, Б.В. Кузнецовою, І.М. Смолейчуком, О.К. Філатовою, Т.І. Фрадиною та іншими.

Постановка проблеми. Незважаючи на суттєві наукові розробки, необхідним залишається дослідження теоретичного та практичного характеру стосовно визначення основних проблем сталого розвитку підприємств в умовах глобалізаційних перетворень.

Тому **метою дослідження** є визначення передумов сталого розвитку підприємств, їх мотивів та цілей, виявлення основних проблем сталого розвитку підприємств в умовах глобалізаційних перетворень.

Предмет дослідження - сукупність теоретико-практичних проблем, які запобігають сталому розвитку підприємств в умовах глобалізаційних перетворень.

У дослідженні використано загальнонаукові та спеціальні *методи* дослідження, зокрема: логічний, системний та статистичний аналіз, систематизація, порівняння.

Результати дослідження. Починаючи з періоду виникнення економічних знань, в тій або іншій мірі, постійно висвітлювалися питання, які в сучасній інтерпретації можна віднести до предмету даного дослідження. Так, наприклад, Аристотель здійснив спробу обґрунтування двоїстого характеру величини вартості. Фома Аквінський вперше ввів у науковий обіг термін «багатство природи». В. Петті вирішив проблему економічної оцінки природних факторів (землі, ресурсів, клімату) нарівні з працею. А. Сміт і Д. Рікардо обґрунтували концепцію трудової теорії вартості. Дж. Мілль фактично похитнув логічні основи трудової теорії вартості і поклав початок «маржинальної революції» в буржуазній політекономії. Мальтус висловив припущення, що за відсутності перешкод населення зростає в геометричній, а виробництво параметрів споживання – в арифметичній прогресії, що призведе до кризи перенаселення та соціально-екологічної катастрофи. К. Маркс досліджував засоби виробництва суспільного користування, випереджуючи появу інформаційної економіки. У. Джевонс, М. Вальрас і К. Менгер обґрунтували концепцію загальної рівноваги соціально-економічної системи. Інституціоналісти довели, що інформаційні фактори є активною компонентою соціально-економічної системи, яка визначає напрямки та рівень ефективності розвитку [2].

Корні концепції сталого розвитку також можна простежити й у післявійськовий період, починаючи з 1945 року, коли уявлення про цілісність біосфери стали розповсюджуватися завдяки працям біологів Ю. Одумом й Н.В. Тимофеев-Рисовським та незалежному впливу «Загальної теорії систем» Л. Фон Берталанфі. Згідно системних уявлень Л. Фон Берталанфі у світі все взаємопов'язано та збиток, який наноситься окремим частинам цілого, може непередбачуваним чином позначитися на стані всієї системи. Під впливом цих ідей припущення про зростання стійкості екосистеми при збільшенні її видового різноманіття та ускладнення структури було вперше висловлено в 1950-і роки відомими екологами Ч. Елтоном і Р. МакАртуром. Ця ідея знайшла широке розуміння і підтверджувалася її прихильниками, у тому числі і методами математичного моделювання. Надалі ці математичні моделі були піддані сумніву, але сама ідея про цілісність біосфери набула широкого поширення та є актуальною і сьогодні.

Починаючи з середини 80-х років ХХ століття розробляється концепція сталого (самопідтримуючого) розвитку, яка є розвитком вчення В. Вернадського про ноосферу. Узагальнення цієї концепції були зроблені у межах всесвітніх зустрічей на вищому рівні за участі понад 180 країн світу, багатьох міжнародних організацій та провідних учених. Так у 1992 році на всесвітньому саметі у Ріо-де-Жанейро, присвяченому проблемам екології, була признана у якості глобального стратегічного орієнтиру для всесвітнього суспільства. Головними завданнями та основними вимогами сталого розвитку, як було відзначено на Йоганнесбурзькому Саміті у 2002 році, є: викорінення бідності, зuboжіння, зміна нестійких моделей виробництва та споживання, охорона та раціональне використання природо-ресурсної бази економічного та соціального розвитку [1, 3-6]. Основні засади сталого розвитку визначені ООН як стратегія розвитку на ХХІ століття, яка поєднала три головні компоненти сталого розвитку суспільства: економічну, природоохоронну і соціальну [7].

Економічна компонента полягає в оптимальному використанні обмежених ресурсів та застосуванні природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій для створення потоку сукупного доходу, який би забезпечував принаймні збереження (не зменшення) сукупного капіталу (фізичного, природного або людського), з використанням якого цей сукупний дохід створюється. Водночас перехід до інформаційного суспільства приводить до зміни структури сукупного капіталу на користь людського, збільшуючи нематеріальні потоки фінансів, інформації та інтелектуальної власності.

З погляду *екології*, сталий розвиток має забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатність, від чого залежить глобальна стабільність усєї біосфери. Особливого значення набуває здатність таких систем самооновлюватися й адаптуватися до різноманітних змін, замість збереження в певному статичному стані або деградації та втрати біологічної різноманітності.

Соціальна складова орієнтована на людський розвиток, на збереження стабільності суспільних і культурних систем, на зменшення кількості конфліктів у суспільстві. Людина має стати не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Вона повинна брати участь у процесах формування своєї життєдіяльності, прийнятті й реалізації рішень, контролі за їх виконанням. Важливе значення для

забезпечення цих умов має справедливий розподіл благ між людьми, плюралізм думок та толерантність у стосунках між ними, збереження культурного капіталу і його розмаїття, насамперед спадщини не домінуючих культур.

Разом з тим за весь період свого існування, ідея сталого розвитку піддавалася критиці, оскільки в ній ряд авторів вбачали приховане сприяння цілям глобалізації. Позиція критиків ґрунтується на тому, що як сама концепція в цілому, так і її програмні документи не містять механізмів контролю реалізації та примусових заходів за недотримання вимог суб'єктами світового співтовариства. До теперішнього часу в сфері теоретичного знання про процеси сталого розвитку існує три основних підходи - ресурсний, біосферний та інтегративний. На основні аналізу наукової літератури [8-11] авторами доопрацьовано характеристики відмінних ознак основних підходів сталого розвитку (табл. 1).

З таблиці видно, що основним принципом біосферного підходу є підпорядкування розвитку людства природним процесам шляхом відмови від благ цивілізації. Позиція ресурсного підходу - використання біосфери в якості джерела ресурсів зростаючих потреб людства, що передбачається досягти шляхом технічного прогресу. Інтегративний підхід передбачає розвиток людства в згоді з законами природи. Докази авторів інтеграційного підходу будуються на порівнянні з антиподом - «нестійким розвитком», тобто несприятливими тенденціями у розвитку, основним наслідком яких є задоволення потреб сьогоденного покоління з нанесенням шкоди для майбутніх поколінь.

Таблиця 1. Відмінні ознаки основних підходів сталого розвитку

Відмінні ознаки	Підходи		
	Ресурсний (Антропоцентризм)	Біосферний (Біоцентризм)	Інтегративний (Сталий розвиток)
Представники	Дж. Бруно, Л. да Вінчі, Н. Копернік, М. Лютер, Н. Макіавеллі, Т. Мор, Т. Мюнцер, Т. Парацельс, Ф.Петрарка, Е. Роттердамський, М. Фічіно та інші.	Р. Емерсон, Р. Кетлінн, Р. Ланца, Б. Лоу, Ф. Олмстед та інші.	Л. Браун, В.І. Вернадський, Д. М. Гвішані, Е. Леруа, А. Печчея, І. Уоллерстайн, П. Т. де Шарденом та інші.
Сутність	Природа розглядається як знеособлене навколишнє середовище, а відповідно етичні норми й правила діють тільки у світі людей, але не поширюються на взаємодії зі світом природи, тобто людина має вищу цінність.	Дика природа вважається священною, яка має внутрішню цінність і володіє моральними правами й волею. Розвиток людства підпорядковано природним процесам відмови від благ цивілізації.	Гармонізація відносин на основі виживання людства та одночасного збереження біосфери.
Характерні риси (де)	1) людина у своїй діяльності та помислах нічим не обмежена, спроможна на все саме завдяки власним зусиллям; 2) значення людини в цьому світі та досягнення нею щастя; 3) філософія розглядається як помічник людини для знаходження місця в житті.	1) синкретичність світу (з'єднання, об'єднання); 2) біосферний егалітаризм (рівність); 3) екологічне самозабезпечення.	1) почуття глобальності пов'язує в єдине ціле людину, людство та всі інші елементи й фактори світової цивілізації; 2) методологія коеволюції системи «суспільство + природа»; 3) гармонійний синтез біосфери і техносфери з метою формування ноосфери
Пануюча філософія	Біосфера є джерелом ресурсів для задоволення зростаючих потреб людини.	Біосфера – єдина самоорганізована система. Людство – частина біосфери.	Розвиток людства у межах законів розвитку біосфери.
Шляхи досягнення цілей розвитку	Забезпечення «процвітання» людства за рахунок технологічного та технічного прогресу.	Надання біосфері можливості встановлення своїх функцій шляхом відмови людства від благ цивілізації.	Керований збалансований розвиток суспільства, який не руйнує своєї природної основи і забезпечує безперервний прогрес цивілізації. Усвідомлене обмеження споживання ресурсів біосфери. Задоволення потреб з урахуванням можливості відтворення біосфери.
Сфера застосування	Антропоцентризм характерний для філософії Епохи Відродження та постхристиянської цивілізації; переконливо критикується будь-якою з традиційних релігій, екологістами, космистами та іншими.	Біоцентризм характерний для західної філософії індивідуалізму, яка вищою цінністю проголошує людину на протигагу державі і суспільству.	1) стале економічне зростання характерно для США, Китаю і більшості країн західної Європи; 2) наздоганяюче зростання характерно для Південно-Східної Азії та Японії; 3) проривне економічне зростання характерно серед країн СНД.

Загальноприйнятим критерієм сталого розвитку є стійкість. Стійкість – це такий стан соціально-економічної системи, коли немає причин для порушення досягнутої рівноваги. Економічна стійкість має передбачати гнучке реагування на всі зовнішні й внутрішні впливи для того, щоб не запобігати новим обставинам, властивостям і відносинам, а уміло використовувати їх для постійного відновлення та самовдосконалення [1].

Головною умовою сталого розвитку є досягнення ринкової рівноваги, тобто такої симетричності процесів, що збалансовує деструкцію і відновлення, розпад і з'єднання, розподіл і інтеграцію.

Головною метою переходу України до сталого розвитку є забезпечення високої якості життя нинішнього і майбутніх поколінь на основі збалансованого розв'язання проблем соціально-економічного розвитку, збереження навколишнього природного середовища, раціонального використання та відтворення природно-ресурсного потенціалу держави. Необхідність розв'язання проблеми на макрорівні та їх комплексність визначають провідну роль держави при переході на шлях сталого розвитку. Державне регулювання повинно відповідати концептуальним уявленням про функціонування господарського комплексу в межах екологічного простору країни, національну безпеку, суспільну мораль, духовні та культурні цінності суспільства [12].

Перехід України до сталого розвитку можливий не тільки за умов забезпечення сталого розвитку усіх регіонів країни, а ще й за умов забезпечення сталого розвитку вітчизняних підприємств. Підприємство виступає провідним елементом сучасної економіки, що забезпечує ринок товарами та послугами, сприяє розвитку здорової конкуренції, задовольняє потреби споживачів. Таким чином, перехід підприємств до сталого розвитку обумовлено: всесвітньою загрозою деградації навколишнього середовища, яка викликана негативними наслідками науково-технічного прогресу та посилюється вибухонебезпечним приростом населення в країнах, що розвиваються; збереженням та розвитком сукупного капіталу, який забезпечить створення необхідного для поточного та перспективного розвитку комплексу ресурсів; більш раціональним використанням сировинної бази та робочої сили, що забезпечить економічне безпечне виробництво та споживання продуктів або послуг; необхідністю оригінального комбінування ресурсів порівняно з конкурентами для забезпечення та збереження потенціального ринкового успіху на довгостроковій перспективі.

Сталий розвиток економічної системи включає систему ефективних методів господарювання у всіх галузях і сферах економіки, спрямованих на підвищення якості використовуваних ресурсів. У роботах [13-18], які присвячені дослідженню базових положень концепції сталого розвитку, розглядають лише синтез трьох базових компонентів: економічної, соціальної та екологічної. Проте, на думку авторів, їх оптимальна структура повинна доповнювати така компонента як енергетична, оскільки все більшого значення набувають питання, пов'язані з енергозбереженням та використанням нетрадиційних джерел енергії на підприємствах (наприклад, побудова електричних вітряків або ж використання сонячної енергії та інше). Тому сукупність передумов переходу підприємств до сталого розвитку, на думку авторів, необхідно розглядати в єдності економічної, соціальної, екологічної та енергетичної сфер. Оскільки вирішення питань забезпечення сталого розвитку на рівні підприємств не повинно виходити за межі реалізації концепції сталого розвитку на національному й світовому рівні – природні ресурси є визначальним фактором виробництва і споживання, а екологізація виробництва і споживання для підприємств виступає факторами підвищення конкурентоспроможності.

Таким чином, передумовами сталого розвитку підприємств є:

1 – до **економічних передумов** можна віднести: необхідність структурної перебудови і оздоровлення економіки України; відсутність структурних та інституціональних змін в економіці країни; створення умов для зростання економічної активності для частини населення; домінування філософії «споживання», та, як наслідок, виснаження ресурсного потенціалу та деградація навколишнього природного середовища; пріоритет економічної вигоди й ілюзія невичерпності ресурсного потенціалу; виробництво і просування на ринок екологічної продукції і, як наслідок, прискорення економічного зростання за принципом «обігнати не наздоганяючи»; можливість усунути існуючі диспропорції у розвитку продуктивних сил держави; перехід до безперервного інноваційного процесу в практиці управління; широкомасштабне використання інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах як забезпечення переходу до інформаційного суспільства.

2 – до **соціальних передумов** можна віднести: формування демократичного суспільства; розвинута мережа ВНЗ і державних наукових організацій; врахування національних культурних цінностей; ризик диференціації доходів та зростання масштабів бідності; відсутність елементів сталості соціальних структур суспільства та його маргіналізація; поширення у масовій свідомості глибокого розуміння взаємозв'язку між людиною, людством та природою; «харчова криза» (накопичення пестицидів і гербіцидів в продуктах харчування, забруднення поверхневих і підземних вод).

3 – до **екологічних передумов** можна віднести: високий рівень забруднення довкілля та формування нових зон техногенних лих; зменшення видового різноманіття світу живих організмів; глобальне гальмування світової економіки екстерналізації екологічних видатків; перехід до збалансованого природокористування; виникнення екологічної патології (захворювання, генетичні відхилення, скорочення тривалості життя та інше); формування й розвитку екологічно-орієнтованої інноваційної культури; посилення тиску на підприємств для дотримання екологічних інтересів населення.

4 – до **енергетичних передумов** можна віднести: можливість використання нетрадиційних джерел енергії на підприємствах; суттєвий резерв енергозбереження практично на всіх підприємствах; енергозбереження і збалансований розвиток енергетики; впровадження новітніх технологій генерації електроенергії, її транспортування та розподілення; розвиток екологічно чистої енергетики відновлювальних джерел.

Передумови сталого розвитку обумовлюють мотиви підприємств та цілі їх подальшої діяльності. Останнім часом значний вплив на діяльність сучасних підприємств впливають зовнішні та внутрішні фактори, які спонукають до сталого розвитку підприємств, а саме: економічні, фінансові, техніко-технологічні та соціальна відповідальність бізнесу. Для переходу на шлях сталого розвитку кожне підприємство розробляє програму дій (формує цілі діяльності), враховуючи власні, існуючі на цей час тенденції в економічній, соціальній та екологічній сферах (рис. 1).

Сталий розвиток підприємств відбиває сутність особливого стану господарської системи в складному ринковому середовищі і характеризує гарантію цілеспрямованості її руху в сьогоденні та прогнозованому майбутньому. Він синтезує в собі сукупність властивостей самої системи і найважливіших складових її комерційної та господарської діяльності. Сталий розвиток підприємства характеризує процес його зростання, постійність і безперервність його змін в напрямку вдосконалювання з метою переходу підприємства на якісно новий рівень діяльності. Відмінною особливістю сталого розвитку підприємства є те, що на кожному етапі розвитку відбувається зміцнення якісних змін, покращення на основі циклічного відтворення постійної системи функцій підприємства, що складає зміст процесу його функціонування.

Однак в контексті останніх тенденцій розвитку держави підприємства різних сфер діяльності зустрічаються з низкою проблем, які, на думку авторів, мають економічний, соціальний та екологічний характер.

Економічний характер проблем сталого розвитку підприємств пов'язано з виробничою, фінансовою, інноваційно-інвестиційною та маркетинговою компонентами. Дослідження цих компонентів є дуже важливим, оскільки сталий економічний розвиток підприємства є результатом вмілого, прорахованого управління всією сукупністю виробничо-господарських факторів, що визначають результати діяльності підприємства. Також сталий економічний розвиток підприємства обумовлений наявністю коштів для безперервності саморозвитку, можливості підприємства сприймати інноваційні процеси суспільства та у більшості визначається активністю маркетингової діяльності.

До проблем виробничого характеру можна віднести: зношеність та застарілість технологічного і технічного обладнання підприємств; не повне використання виробничих потужностей підприємств; низька якість матеріально-технічного постачання; недостатній рівень професіоналізму кадрів для контролю за якістю виготовленою продукції (наданих послуг) та інші.

До проблем фінансового характеру можна віднести: нестійкий рівень платоспроможності підприємств; нераціональне використання фінансових ресурсів; брак коштів на придбання новітніх технологій та технічних пристроїв; високий рівень залежності від залучених та позикових коштів та інші.

До проблем інноваційно-інвестиційного характеру можна віднести: недостатня поінформованість фахівців щодо можливостей наявних інноваційних систем, технологій та техніки; низька інвестиційна активність; повільне впровадження у виробничу діяльність новітніх технологій та інші.

Рисунок 1. Сталий розвиток підприємств: передумови, мотиви, цілі

Джерело: розроблено авторами

До проблем маркетингового характеру можна віднести: недостатність уваги організації маркетингової діяльності; недостатній рівень професійних та висококваліфікованих фахівців у сфері маркетингу; недостатність практики емпіричного і фахового досвіду при прийнятті рішень щодо стратегії розвитку та інші.

Для вирішення проблем даного характеру підприємствам необхідно бути націленим на виконання стратегічних задач національної економіки в цілому; відтворювальний процес повинен відповідати динаміці потреб макросистеми; мати вагому ступінь самостійності й автономності та володіти адекватною системою управління; володіти певним потенціалом, необхідним до самоорганізації та саморозвитку.

Соціальний характер проблем сталого розвитку підприємств пов'язано з такими компонентами як менеджмент, соціально-економічні умови, мотивація праці. Сталий соціальний розвиток підприємства залежить від здійснюваної на нього соціальної політики; діяльності, направленої на соціальний розвиток колективу.

До проблем менеджменту можна віднести: невідповідність організаційної структури стратегії підприємства; недостатність функціонального розподілу праці; протиріччя між традиційними і новітніми методами управління працею; протиріччя між фахівцями різних поколінь у сфері стратегії і повсякденної діяльності; проблеми якісного використання робочого часу згідно з кваліфікацією і досвідом працівника; використання неефективних методів управління персоналом; низький рівень кваліфікації молодих фахівців у сфері управління та іншими.

До проблем соціально-економічних можна віднести: плинність кадрів; невідповідність винагороди праці потребам фахівців у контексті динамічних економічних умов; відсутність (недостатність) організаційних і соціально-психологічних умов праці;

недосконалість корпоративної культури; необхідність забезпечення умов професійного розвитку; повільне зростання рівня освіти та професійної підготовки кадрів; відсутність інноваційно-орієнтованої соціальної політики на підприємствах; недостатній розвиток корпоративної соціальної відповідальності підприємств; відсутність корпоративного пенсійного забезпечення тощо.

До проблем мотивації праці можна віднести: незначний рівень сприйняття працівника як особистості, справедлива оцінка його дій; низький рівень організації робочих місць; відсутність умов однакових можливостей для професійного зростання працівника; обмежене залучення працівників до управління, підтримка їх ініціативності; відсутність (недостатність) забезпечення на підприємстві морально-соціальної захищеності працівника; низький рівень турботи про соціальний розвиток колективу тощо.

Вирішення вищезазначених проблем припускає залучення колективу підприємства в суспільні процеси, його сприяння зростанню добробуту суспільства і рівня соціальної захищеності своїх працівників; реалізацію та забезпечення основних соціальних гарантій та прав особистості; працівники підприємств мають бути задоволені життєвими умовами у цілому.

Екологічний характер проблем сталого розвитку підприємств обумовлено такими компонентами: охорона праці, охорона навколишнього середовища та енергетика. Сталий екологічний розвиток підприємства спричинено такими аспектами як виконання вимог природоохоронного законодавства; попередження екологічних ситуацій, які можуть привести до фінансових втрат у вигляді штрафів та компенсаційних виплат; маркетингові дослідження ринку на предмет можливості переорієнтації у випадку зміни зовнішніх умов (наприклад, впровадження нових, більш екологічних технологічних процесів виробництва).

До проблем, пов'язаних з охороною праці, можна віднести: низький рівень спонукання і підтримування зацікавленості у робітників до охорони праці; недостатній рівень виховання свідомого відношення робітників до заходів з охорони праці; відсутність (недостатність) популяризації нових засобів забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці; моніторинг потреб удосконалення управління охороною праці; недостатній розвиток системи страхування від виробничих ризиків та інші.

До проблем, пов'язаних з охороною навколишнього середовища, можна віднести: відсутність екологічних відділів на підприємстві, як б забезпечували дотримання правил і норм та стандартів щодо попередження забруднення навколишнього природного середовища; високий рівень споживання електроенергії на підприємствах; відсутність екологічної складової у програмі підвищення кваліфікації робочого персоналу; економічний збиток, що нанесено довкіллю; недосконалість механізму стягнення плати за наднормове забруднення довкілля та інші.

До проблем енергетичного характеру можна віднести: вичерпання запасів сировинних та енергетичних ресурсів; неефективне застосування енергозберігаючих технологій; відсутність використання нетрадиційних джерел енергії на підприємствах тощо.

Сталий екологічний розвиток підприємства є рушійною силою для впровадження та удосконалення системи управління довкіллям підприємства, який дозволяє підтримувати то підвищувати його економічну ефективність; направлено на поєднання воедино різноманітних аспектів еколого-економічного управління та припускає розробку систематизованого, комплексного плану заходів по досягненню підприємством цілей та задач у сфері раціонального природокористування та охорони довкілля.

Таким чином, основним джерелом виникнення проблем на цьому шляху розвитку підприємств є зовнішнє оточення, яке характеризується мінливістю, непередбачуваністю та надзвичайною нестабільністю. Можливість переходу підприємств до сталого розвитку пов'язано з вирішенням чи пом'якшенням низку докорінних протиріч між інтересами світового суспільства, інтересами окремих країн та регіонів, національно-державними інтересами та інтересами підприємств різних сфер економічної діяльності. Тому такий перехід потребує формування ефективних моделей або механізмів забезпечення сталого розвитку саме підприємств.

Висновки. Період глобалізаційних перетворень характеризується переходом суспільства від постіндустріального етапу розвитку до інформаційного. Вирішення глобальних проблем не можливе без узгодження дій та стратегій розвитку всіх рівнів починаючи від світової економіки переходячи до національних економік та економіки галузей до конкретних підприємств. В процесі дослідження обґрунтовано, що оптимальна структура передумов переходу підприємств до сталого розвитку повинна розглядатися в єдності економічної, соціальної, екологічної та енергетичної сфер. Виокремлено мотиви підприємств, що спонукають їх до сталого розвитку, та їх економічні, соціальні й екологічні цілі при такому розвитку. Також виявлено, що в контексті останніх тенденцій розвитку держави підприємства зустрічаються з низкою проблем, які мають економічний, соціальний та екологічний характер. Економічний характер проблем сталого розвитку підприємств пов'язано з виробничою, фінансовою, інноваційно-інвестиційною та маркетинговою компонентами. Соціальний характер проблем сталого розвитку підприємств пов'язано з такими компонентами як менеджмент, соціально-економічні умови, мотивація праці. Екологічний характер проблем сталого розвитку підприємств обумовлено такими компонентами: охорона праці, охорона навколишнього середовища та енергетика.

В подальших дослідженнях планується розробка механізму забезпечення сталого розвитку підприємства.

Список використаних джерел

1. Доклад Конференции Организации Объединенных Наций по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3 – 14 июня 1992 года (издание Организации Объединенных Наций, в продаже под № R.93.I.8 и исправления), тома I-III.
2. Фоміна М.В. Сталий розвиток в умовах глобалізації: протиріччя та чинники / М.В. Фоміна // Сталий розвиток економіки: всеукраїнський науково-виробничий журнал. - №7*2011 (10). – С.6-11.
3. Доклад Конференции Организации Объединенных Наций по окружающей среде человека, Стокгольм, 5 – 16 июня 1972 года (издание Организации Объединенных Наций, в продаже под № R.73.II.A.14 и исправление), глава I. 2
4. Доклад Международной конференции по финансированию развития, Монтеррей, Мексика, 18 – 22 марта 2002 года (издание Организации Объединенных Наций, в продаже под № R.02.II.A.7), глава I, резолюция 1, приложение.
5. Доклад Всемирного саммита по устойчивому развитию, Йоханнесбург, Южная Африка, 26 августа – 4 сентября 2002 года, (A/CONF.199/20), / United Nations, New York, 2002 resolution 2, Annex, and resolution 1, annex.
6. World Investment Report 2012. Towards a New Generation of Investment Policies. N. Y. & Geneva: UN, 2012.
7. Integration of developing countries in global supply chains, including through adding value to their exports. Note by the UNCTAD secretariat. 25 March 2011. TD/B/C.I/16. URL: http://unctad.org/en/Docs/cid16_en.pdf.
8. Сталий розвиток регіонів України [Текст] / науковий керівник М.З. Зеуровський. – К.: НТУУ «КПІ», 2009. – 197 с.
9. Концепция устойчивого развития [Электронный ресурс] // Электронный научный журнал «Биосфера». – Режим доступа <http://www.ihst.ru/~biosphere/03-2/concept.htm>.
10. Урсул А.Д. Концепция устойчивого развития и проблема безопасности [Электронный ресурс] / А.Д. Урсул, А.Л. Романович. – Режим доступа : <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000706/>.
11. Потапов А.Д. Козволюция и гармонизация – методологические основы ноосферологии / А.Д. Потапов, С.С. Рядова // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. - Серия «Философия. Культурология. Политология. Социология». – Том 26 (65). – Симферополь, 2013. – № 5. – С. 115-126.
12. Ерофеев П.Ю. Теоретические основы экономики: устойчивое развитие / П.Ю. Ерофеев // Экономическое возрождение России. – 2007. - № 3(13). - С.20-29.

13. Про Концепцію переходу України до сталого розвитку: проект Постанови від 02.07.2004 № 5749 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua/laws/laws/nuclear/92.htm>.

14. Шаповалова В.М. Передумови виникнення концепції стійкого розвитку [Електронний ресурс] / В.М. Шаповалова. – Режим доступу <http://www.confcontact.com/2009new/1-shapoval.php>.

15. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року: Розпорядження від 24.07.2013 № 1071-р [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/publish/article>.

16. Сталій розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях : монографія / [Андреева Н.М., Баранік В.О., Балашов Є.В. та ін.]; За науковою редакцією д.е.н., проф. Хлобистова Є.В. / РВПС України, ІПРЕД НАН України, СумДУ, ЛНТУ, НДІ СРП. – Сімферополь: ПП «Підприємство Фенікс», 2010. – 582 с.

17. Шапар А.Г. Про концепцію переходу України до сталого розвитку / А.Г. Шапар // Екологія і природокористування: збірник наукових праць. – Випуск 9. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 37-61.

18. Князева О.А. Оцінка стійкого розвитку телекомунікаційного підприємства / О.А. Князева, Н.В. Дойсан // Економічний часопис - XXI. – Київ. – 2013, № 5-6 (1). – С. 71-74.

References

1. Report of the United Nations Conference on Environment and Development (1992, June, Rio de Janeiro). № R.93.I.8. United States: New York.

2. Fomina M.V. (2011) Sustainable development in the context of globalization, conflict and factors Staliy rozvitok ekonomiki: vseukrayinskiy naukovy-virobnichiy zhurnal (Sustainable economic development: national scientific production journal), 7(2011 (10), 6-11 (in Ukr.)

3. Report of the United Nations Conference on the Human Environment (1972, June, Stockholm). № R.73.II.A.14. United States: New York.

4. Report of the International Conference on Financing for Development (2002, March, Monterrey). № R.02.II.A.7. United States: New York.

5. Report of the World Summit on Sustainable Development (2002, September, Johannesburg). A/CONF.199/20. United Nations, New York.

6. (2012). World Investment Report. Towards a New Generation of Investment Policies. N. Y. & Geneva: UN

7. (2011). Integration of developing countries in global supply chains, including through adding value to their exports. Note by the UNCTAD secretariat. 25 March 2011. TD/B/C.I/16. URL: http://unctad.org/en/Docs/cid16_en.pdf

8. Zgurovskiy M.Z. (supervisor) (2009) Sustainable Development of Regions of Ukraine. Kyiv: NTUU «KPI». (in Ukr.)

9. (2002) Conception of steady development. Elektronnyy nauchnyy zhurnal «Biosfera» (Electronic scientific journal «Biosphere»). Retrieved from <http://www.ihst.ru/~biosphere/03-2/concept.htm>. (in Rus.)

10. Ursul, A.D., & Romanovich, A.L. (2001) Conception of steady development and problem of safety. Retrieved from <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000706/> (in Rus.)

11. Potapov, A.D., & Ryadova, S.S. (2013) Coevolution and harmonization - methodological basis noosferologii. Uchenye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta imeni V.I. Vernadskogo (Scientific notes of Taurida National University named after VI Vernadskogo), 5, 115-126 (in Rus.)

12. Erofeev P.Yu. (2007) Theoretical Foundations of Economics: Sustainable Development. Ekonomicheskoe vrozozhdenie Rossii (Russia's economic revival), 3 (13), 20-29. (in Rus.)

13. Parliament of Ukraine (2004) On the Concept of Ukraine's transition to sustainable development (draft Resolution). Retrieved from <http://www.mns.gov.ua/laws/laws/nuclear/92.htm>. (in Ukr.)

14. Shapovalova V.M. (2009) Background of the concept of sustainable development. Retrieved from <http://www.confcontact.com/2009new/1-shapoval.php>.

15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013) About approval of Power strategy of Ukraine on a period 2030 to (Prescript). Retrieved from <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/publish/article>.

16. Andreeva, N.M., Baranik, V.O. et al (2010). In Hlobistov E.V. (Ed.). Sustainable development and environmental safety of society in economic transformation. Simferopol: PP «Pldpriemstvo Feniks» (in Ukr.)

17. Shapar A.G. (2006) About conception of transition of Ukraine to steady development. Ekologiya i prirodokoristuvannya (Ecology and Environmental Sciences), 9, 37-61 (in Ukr.)

18. Knyazeva, O.A., & Doysan N.V. (2013) Sustainable development of the telecommunication enterprise assessment. Ekonomichnij Casopis-XXI (Economic Annals-XXI), 5-6 (1), 71-74.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Князева Олена Альбертівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства та корпоративного управління

Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова

вул. Ковальська 1, м. Одеса, 65029, Україна

e-mail: 7057463@mail.ru

Дем'янчук Марина Афанасіївна, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки та моделювання ринкових відносин

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

вул. Дворянська 2, м. Одеса, 65026, Україна

e-mail: merynew@yandex.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Князева Елена Альбертовна, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики предприятия и корпоративного управления

Одесская национальная академия связи им. А.С. Попова

ул. Кузнечная 1, г. Одесса, 65029, Украина

e-mail: 7057463@mail.ru

Демьянчук Марина Афанасьевна, кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры экономики и моделирования рыночных отношений

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

ул. Дворянская 2, г. Одесса, 65026, Украина

e-mail: merynew@yandex.ru

DATA ABOUT THE AUTHORS

Knyazeva Elena Albertovna, Doctor of Economics, Full Professor

Odessa National Academy of Telecommunications named after O. S. Popov, Ukraine
 1 Blacksmith Street, Odessa, 65029, Ukraine
 e-mail: 7057463@mail.ru
Demyanchuk Marina Afanasevna, Ph.D. in Economical Science, Senior Lecturer
 Odessa I. I. Mechnikov National University, Ukraine
 2 Aristocratic Street, Odessa, 65026, Ukraine
 e-mail: merynew@yandex.ru

УДК 331.101.262

ЕФЕКТИВНІСТЬ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Кристиневич С.А.

Ключові слова: людський капітал, інститут, інституціональна ефективність, критерій інституційної ефективності, транзакційні витрати.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Кристиневич С.А.

В статье рассмотрены существующие теоретические подходы к оценке эффективности развития человеческого капитала. Цель работы состоит в концептуализации подходов к измерению эффективности развития человеческого капитала.

Неоднозначность понятия «человеческий капитал» обуславливает разнообразие подходов к его измерению и оценке. Систематизация имеющихся подходов позволяет выделить базовые: 1. Определение эффективности развития на основе прошлых усилий (издержки). 2. Определение эффективности развития на основе отдачи (будущие доходы). 3. Определение эффективности развития с помощью индексов.

Индикативный подход к измерению и оценке развития человеческого капитала имеет ряд преимуществ по сравнению с другими рассмотренными подходами, т.к. измерение развития человеческого капитала с помощью индексов позволяет комбинировать достоинства, преодолевать ограничения натуральных и стоимостных оценок; измеряя и оценивая человеческий капитал, представители первых двух подходов делают значительный акцент на его капитальной природе и меньший на том, что он человеческий. Это «дает им право» использовать теоретико-методологические подходы к измерению и оценке человеческого капитала по аналогии с вещественным капиталом, что ведет к следующей методологической однобокости: человеческий капитал рассматривается статично как накопленный запас и игнорируется его динамическая сторона — развитие. Индикативный подход устраняет этот пробел; индексы дают многофакторную оценку как эндогенных, так и экзогенных условий (учитывают влияние институционального окружения), позволяют рассматривать развитие человеческого капитала в терминах институциональной динамики, тем самым выступая одним из инструментов концепции институциональной эффективности развития человеческого капитала.

Ключевые слова: человеческий капитал, институт, институциональная эффективность, критерий институциональной эффективности, транзакционные издержки.

EFFICIENCY OF HUMAN CAPITAL: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

Kristinevich S.A.

The article deals with the existing theoretical approaches to evaluating the effectiveness of human capital development. The aim of the work is in the conceptualization of approaches to measuring the effectiveness of human capital development.

The ambiguity of notions «human capital» causes a variety of approaches to its measurement and assessment. Systematization of approaches allows you to emphasize basic: 1. Determination of the effectiveness of development on the basis of past efforts (costs). 2. Determination of the effectiveness of development on the basis of return (future income). 3 Determination of the effectiveness of using indexes.

Indicative approach to the measurement and assessment of human capital has some advantages compared with other approaches considered, as measurement of human capital with the help of the index allows you to combine dignity and overcome the limitations of natural and cost estimates; measuring and evaluating human capital, representatives of the first two approaches represent a significant emphasis on its capital nature and less on the fact that he is human. This «gives them the right» to use the theoretical and methodological approaches to the measurement and assessment human capital, by analogy with real capital, which leads to the following methodological one-sided: the human capital is seen as static, stockpiling and ignored its dynamic side - development. Indicative approach eliminates this gap; multifactorial evaluation indexes give both endogenous and exogenous conditions (take into account the influence of the institutional environment), allow us to consider the development of human capital in terms of institutional dynamics, thus acting as one of the tools for the concept of institutional effectiveness of human capital development.

Key words: the human capital, institute, institutional efficiency, criterion institutional efficiency, transactions costs.

Введение

Несмотря на отсутствие не только общепринятой методики измерения эффективности развития человеческого капитала, но и единого теоретико-методологического подхода, необходимость определения эффективности развития человеческого капитала очевидна. Последнее подтверждается возможностью использования данных о запасах и уровне развития человеческого капитала при:

- планировании повышения качества человеческого капитала в условиях современной тенденции старения населения;
- учете вклада человеческого капитала в социально-экономическое и технологическое развитие;
- оценке человеческого капитала как элемента национального богатства;
- разработке мероприятий в области развития человеческого капитала и повышения его эффективности;
- др.

Современная теория человеческого капитала располагает достаточно мощным инструментарием оценки инвестиционной эффективности развития человеческого капитала на всех стадиях его воспроизводства [1–10]. Ниже рассмотрим некоторые распространенные методики.

Методики определения эффективности развития на основе прошлых усилий (издержки).

Дж. Минцер предложил оценивать нормы отдачи от инвестиций в человеческий капитал на базе стандартного уравнения заработной платы: